

ALS MEN ZICH OP SCHOOL NIET THUIS VOELT. THUISONDERWIJS IN VLAANDEREN EN NEDERLAND ETHISCH GETOETST

Jan Verplaetse

In Vlaanderen en Nederland groeit de belangstelling voor thuisonderwijs. Maar terwijl Vlaanderen dit toelaat, houdt Nederland vast aan de schoolplicht. In deze bijdrage wordt betoogd dat thuisonderwijs een waardevol alternatief voor schoolonderwijs kan zijn. Thuisonderwijs hoeft in principe niet te botsen met het recht van het kind op een open toekomst (Feinberg). Niettemin houdt thuisonderwijs ook gevaren in. Inspectie en toezicht zijn noodzakelijk. Het recht op een open toekomst bepaalt de minimumvoorwaarden van toelaatbaar thuisonderwijs.

1. Inleiding

In haar memoires herinnert Pauline de Broglie, zus van de Nobelprijswinnaar en natuurkundige Louis de Broglie, zich een opvallende hiaat in het thuisonderwijs dat ze als telg uit een hoogadellijk Frans geslacht tijdens de Belle Epoque genoot (Pange 1962). Van deze hiaat wordt ze zich pijnlijk bewust wanneer ze als puber haar vader, de hertog de Broglie, vergezelde op een bezoekje aan een plattelandschool die hij opgericht had in de buurt van één van zijn kastelen. De onderwijzer die de school leidde is zo onbeleefd om de 14-jarige Pauline voor een volle klas te confronteren met een eenvoudige rekenopgave die hij op het bord schreef. Terwijl de plattelandskinderen de oplossing snel berekenden, wist ze nauwelijks wat ze zag. Cijfers kon ze lezen en thuisbrengen, maar die eigenaardige symbolen tussen de cijfers had ze nog nooit gezien. Vol schaamte liet ze het antwoord over aan de klas. Als Pauline 's avonds bij haar moeder wordt geroepen, verwacht ze een flinke uitbrander. Haar onwetendheid, die weliswaar aan haar privé-leraar was te wijten, zou bestraft worden. Echter, in plaats van een uitbrander feliciteert haar moeder haar. Ze was vereerd dat haar dochter geen kennis had van rekenkunde. Rekenen behoorde niet tot de opvoeding van aristocratische dames. Dit was iets voor boekhouders en ambtenaars, niet voor adellijke juffen die ingewijd werden in de kunst van het converseren. Taal en literatuur vormden het curriculum van dames uit de hoogste adellijke kringen, niet wiskunde en wetenschappen. Deze dames hoorden hun talen en hun schrijvers te kennen om gesprekken in salons te animeren. Haar rekenkundige onwetendheid onderstreepte haar aparte sociale status, haar afstand tot het gewone volk.

Decennia later, wanneer Pauline haar memoires schrijft, heeft ze een andere mening over het privé-onderwijs dat ze als kind genoot. Ze is niet langer fier over haar onwetendheid, maar veroordeelt de wereldvreemdheid van haar ouders. De wereld was intussen ontzettend veranderd. Ook de situatie van haar familie was dat. De Eerste Wereld-

oorlog decimeerde het familiekapitaal waardoor de adellijke familie vrijwel bankroet ging. Pauline bleef deze neergang bespaard. Voor dit noodlottige moment trouwde ze met de graaf Jean de Pange waardoor ze haar bevoorrechte positie behield. Ze moest nooit op zoek gaan naar een inkomen. Maar het kon ook heel anders uitgedraaid zijn. Hoe zou een vrouw die niet kon rekenen werk vinden in een moderne economie waarin wetenschap en wiskunde onontbeerlijk zijn? Hadden haar ouders niet de plicht om Pauline voor te bereiden op een leven buiten het aristocratische milieu? Haar vaardigheden en kennis bij te brengen die nuttig waren voor een onafhankelijk leven, voor het overleven in een snel veranderende wereld? In welke mate was het ethisch verwerpelijk om haar thuisonderwijs te beperken tot een voorbereiding op een leven dat haar ouders zelf leefden? Dit leven kon plots ophouden te bestaan.

Deze vragen borrelen opnieuw op in de discussie over thuisonderwijs. Zowel in Vlaanderen als in Nederland merk je een groeiende interesse voor niet-schoolgebonden onderwijs. Er zijn steeds meer ouders die hun kinderen zelf onderrichten of beroep doen op privé-leraars om hun kroost thuis onderwijs te verschaffen. Vergeleken met het schoolse onderricht is deze tendens marginaal, maar niettemin reëel. Parallel aan deze stijging merk je een sterke bezorgdheid over de gevaren van dit thuisonderwijs. Krijgen deze jongeren wel degelijk onderwijs en van welke kwaliteit? Leidt thuisonderwijs niet tot sociaal isolement? In hoeverre worden deze jongeren niet gekneed naar de soms excentrieke levensopvattingen van hun ouders? Zowel in Vlaanderen als in Nederland hoor je kritische stemmen. In Nederland vroeg de Staatssecretaris van Onderwijs Sharon Dijksma dit voorjaar om een onderzoek naar de kwaliteit van het thuisonderwijs. In deze bijdrage geef ik allereerst een overzicht van dit fenomeen in Vlaanderen en Nederland. Vervolgens bespreek ik enkele bezorgdheden waarna ik het thuisonderwijs toets aan ethische beginselen waarmee het in strijd kan zijn. Ik kom tot de conclusie dat thuisonderwijs op zich, ethisch gezien, niet afkeurenswaardig is, maar dat controle van overheidswege onontbeerlijk is.

2. Thuisonderwijs in Vlaanderen en Nederland¹

Het gebeurt niet zo vaak dat Vlaanderen iets toelaat dat Nederland verbiedt. Thuisonderwijs is zulk een voorbeeld. In België bestaat er geen schoolplicht, maar alleen leerplicht. Jongeren hebben vanaf zes tot achttien jaar recht op onderwijs. Dit hoeft echter niet op school te gebeuren, wat ouders de vrijheid geeft om hun kinderen thuisonderwijs te verschaffen. In Vlaanderen maakten tijdens het schooljaar 2006-2007 circa zeshonderdvijftig kinderen gebruik van deze optie. Tweehonderdvijftig kinderen genieten dit op het niveau van het lagere of basisonderwijs, dit wil zeggen tussen hun zesde en twaalfde jaar, en vierhonderd jongeren volgen dit op het niveau van het secundaire onderwijs, tussen hun twaalfde en achttiende jaar. De stijgende interesse voor thuisonderwijs is onmiskenbaar. Tijdens het schooljaar 2000-2001 waren er slechts honderdtachtig. Op

¹ Het cijfermateriaal voor thuisonderwijs in Vlaanderen is gebaseerd op het rapport *Wie is er niet als de schoolbel rinkelt*, evaluatie 2005-2006 van het Ministerie van Onderwijs en Vorming en het artikel *Studeren zonder school* van Eline Vanuytrecht dat verscheen in *Knack*, 30 april 2008. Het cijfermateriaal voor thuisonderwijs in Nederland is gebaseerd op diverse krantenartikels verschenen in *NRC-Handelsblad* tussen 2000 en 2008.

zeven jaar tijd is het aantal thuisonderwezen jongeren meer dan verdrievoudigd. Een sluitende verklaring voor deze toename is er niet, maar waarschijnlijk is die deels te verklaren door de grotere media-aandacht en de mond-tot-mondreclame tussen geïnteresseerde ouders.

De grootste participatie van thuisonderwezen jongeren vind je bij negen-en tienjarigen voor het basisonderwijs en bij zestien-en zeventienjarige voor het secundaire onderwijs. Bijna de helft van de thuisonderwezen jongeren op secundair onderwijsniveau is zestien of zeventien jaar. Dus, hoe ouder het kind of de jongere, hoe vaker dat thuisonderwijs voorkomt. Deze ongelijke verdeling wijst erop dat thuisonderwijs in veel gevallen geen volgehouden keuze vanaf het eerste leerplichtjaar is, maar veelal volgt na enkele jaren schoolonderricht. Wat is hiervoor de verklaring? De ouders of de personen die toezicht hebben op de leerplichtige kinderen sturen jaarlijks een ‘verklaring van huisonderwijs’ naar de onderwijsadministratie. Na ontvangst krijgen de opvoeders een vragenlijst toegestuurd die peilt naar de organisatie van het thuisonderwijs, maar die ook vragen bevat over de achterliggende motieven en de ervaringen met dit soort onderwijs. Op manier krijg je een beeld van de verscheidenheid aan redenen waarom Vlaamse ouders thuisonderwijs verschaffen. Opvallend is hoe weinig ouders omwille van strikt ideologische of religieuze redenen kiezen voor thuisonderwijs. Slechts een verwaarloosbare minderheid gaf dit motief op. De allerbelangrijkste reden voor het organiseren van thuisonderwijs zijn negatieve ervaringen met school: schoolmoeheid, laag welbevinden in school of gebrek aan aangepaste zorg en begeleiding. Dit toont dat ouders en jongeren niet omwille van zuivere principiële redenen kiezen voor thuisonderwijs, maar deze beslissing nemen nadat is gebleken dat schoolonderwijs niet langer een optie was. Hun keuze is veeleer negatief. Er restte hen geen andere mogelijkheid dan het onderwijs in eigen handen te nemen. Het is zeker juist dat veel ouders een breder aanbod willen geven dan dat op school, dat velen overtuigd zijn van de meerwaarde van thuisonderwijs en voorkeur geven aan een eigen opvoedingssysteem – ook deze motieven scoren hoog – maar je hebt niettemin de indruk dat deze redenen zich ontwikkelden nadat was gebleken hoe onhoudbaar het schoolonderricht was voor hun kinderen. Door het falen van onderwijs op school leerden ouders de voordelen van thuisonderwijs inzien. Uit de motieven en de oververtegenwoordiging van oudere kinderen en jongeren volgt dus dat de keuze voor thuisonderwijs zeker niet genomen werd zonder kennis over het bestaande schoolse onderwijssysteem, maar er precies kwam na negatieve ervaringen met die georganiseerde vorm van onderwijsverstrekking. Uiteraard zijn er nog andere motieven. Er zijn kinderen die kampen met een medisch probleem of een handicap waardoor naar school gaan uitgesloten is. Er zijn kinderen die hun ouders vergezellen op buitenlandse reizen of op werkzaamheden in het buitenland. Er zijn ten slotte nog jongeren die een veeleisende sport-en muziekcarrière moeilijk kunnen combineren met naar school gaan. Maar deze klassieke redenen verklaren de spectaculaire toename van thuisonderwijs in Vlaanderen niet. Die toename moet je op het conto schrijven van kinderen en jongeren die kennelijk niet aarden in een schoolse leeromgeving.

Het contrast met de situatie in Nederland is groot. Nederland kent sinds 1969 een schoolplichtwet die thuisonderwijs verbiedt. Een meerderheid van de Tweede Kamer achtte destijds thuisonderwijs in strijd met het belang van de opvoeding van het kind. Uitzonderingen worden weliswaar toegestaan als de ouders ‘tegen de richting van het onderwijs op alle binnen redelijke afstand van de woning gelegen scholen overwegende

bedenkingen hebben'. Met 'bedenkingen' wordt bedoeld dat ouders op vlak van religie of levensovertuiging problemen hebben met de scholen in hun onmiddellijke buurt. Onder 'redelijke afstand' verstaat men een straal van twintig kilometer. Elk jaar moeten de ouders voor 1 juli een omstandige verklaring aan de leerplichtambtenaar van hun gemeente overmaken waarin ze die bedenkingen uiten. De bedenkingen mogen niet gericht zijn tegen de schoolplicht zelf, de onderwijsvorm of de wettelijke inrichting van het onderwijs, maar dienen gebaseerd te zijn op de levensbeschouwing van de omliggende scholen. Bovendien hebben de ouders een plicht tot consequent handelen. Was het kind al ingeschreven in één van de scholen waartegen later bezwaren rijzen, dan wordt de aanvraag afgewezen. Als het gezin niet verhuist, moeten ouders dus voor de vijfde verjaardag van hun kind – de leerplicht begint in Nederland vanaf vijf jaar – het gemeentebestuur inlichten over hun richtingsbezwaren. De laatste jaren fluctueerde het aantal vrijgestelden. In 1995-1996 kregen 172 kinderen een vrijstelling, vier jaar later (1999-2000) waren dat er slechts 104, terwijl dit recentelijk toenam tot 170 in 2006-2007. Vermoed wordt dat nogal wat ouders thuisonderwijs aanbieden zonder vrijstelling. Ze voldoen niet aan de wettelijke voorwaarden, hebben principiële bezwaren tegen de schoolplichtwet of zien af van de jaarlijkse administratieve rompslomp. In 2000 schreven leerplichtambtenaren 178 processen-verbaal uit tegen ouders die hun kind zonder vrijstelling thuis hielden. Hoeveel ouders hun kinderen 'op illegale wijze' thuisonderwijs verschaffen is niet bekend. De Nederlandse Vereniging voor Thuis Onderwijs (NVVTO) schat het aantal kinderen dat thuis onderwijs krijgt op vier-à vijfhonderd. Veel gezinnen zitten namelijk nog in een juridische procedure, sommige gezinnen worden gedoogd en andere gezinnen geven 'ondergronds' thuisonderwijs. Die laatste riskeren een jaarlijkse boete van een paar duizend euro. Anderen verhuizen naar landen waar thuisonderwijs wel is toegestaan, zoals België.

Gezien de wet een religieus of levensbeschouwelijk bezwaar vereist, zijn alleen filosofische motieven bekend. Volgens de Landelijke Vereniging van Leerplichtambtenaren zijn het vooral Zevendedagadventisten of leden van het katholieke Michaëlsgenootschap die vrijstelling genieten. Ook zijn er aanhangers van het mystieke christendom of ouders die zichzelf orthodox gereformeerd noemen. Maar meer volledige gegevens over de achtergronden van de vrijstellingvragers zijn er niet. Tot op vandaag bestaat er geen toezicht op of inspectie van het thuisonderwijs. Strikt juridisch genomen zijn de ouders niet verplicht om onderwijs te verschaffen. Zowel de voormalige Minister van Onderwijs Maria Van Der Hoeven als de huidige Staatssecretaris van Onderwijs Sharon Dijksma planden wettelijke initiatieven om de kwaliteit van het vrijgestelde thuisonderwijs te controleren en te bewaken. Precies in dit kader moet je het hoger vermelde onderzoek van Dijksma plaatsen. Helaas zijn de resultaten nog niet bekend. Algemeen wordt wel verwacht dat er geen politieke meerderheid is om de al beperkte mogelijkheid tot vrijstelling uit te breiden, dit tot grote onvrede van allerlei belangenorganisaties en een handvol pedagogen en onderwijsjuristen die al decennia lang wijzen op de vooroordelen rond, de voordelen van en de strijdigheid van een verbod op thuisonderwijs met mensenrechtelijke verdragen (EVRM).

3. De bezorgdheden

Thuisonderwijs is een delicaat maatschappelijk onderwerp dat ouders polariseert (Lombaert 2005). Ouders die voor thuisonderwijs kiezen hebben dikwijls te maken met een negatieve houding van ouders die dit niet doen. Men heeft het moeilijk om te begrijpen wat ouders drijft om alle kosten van begeleiding en lesmateriaal zelf te dragen. Wie bovendien niet kiest voor professionele studiebegeleiding, moet vaak zijn baan opgeven om zijn kinderen zelf les te geven. Wie al deze inspanningen doet, terwijl het schoolonderwijs – zeker in Vlaanderen – toch een uitstekende reputatie geniet, is toch een beetje gek, niet? Willen zij zich van andere ouders onderscheiden? Voelen zij zich betere ouders? Of hebben ze een verborgen agenda? Er is weinig begrip voor die andere manier van opvoeden.

Ook deskundigen argwanen thuisonderwijs. Vooreerst is er het gevaar dat leerplichtige kinderen helemaal geen onderwijs krijgen of onderwijs van een gebrekkige kwaliteit. Thuisonderwijs is dan een dekmantel voor onwillige of onkundige ouders, schoolmoeë of spijbelende jongeren, of zelfs voor kinderarbeid. Die vrees is niet uit de lucht gegrepen. Uit cijfers van het Vlaamse Ministerie van Onderwijs blijkt dat slechts 50% van de thuisonderwezen jongeren ingeschreven staat bij de centrale examencommissie die na geslaagd examen een getuigschrift uitreikt dat toegang verleent tot voortgezet of hoger onderwijs. 40% behaalt een gedeeltelijk of volledig getuigschrift. Dit zijn opvallend lage cijfers. Maar hieruit kan je niet concluderen dat de kwaliteit van het thuisonderwijs ondermaats is. Of, dat thuisonderwijs een manier zou zijn om aan de leerplicht te ontsnappen. We hebben al gezien dat thuisonderwijs in veel gevallen volgt na een mislukt schooltraject. Het is dus goed mogelijk dat het afstudeerpercentage bij volgehouden schoolonderwijs nog lager zou liggen dan bij opgestart thuisonderwijs. Thuisonderwijs kan voor schoolmoeë jongeren of kinderen met faalangst net een oplossing zijn. Maar tegelijk kun je argumenteren dat je beter wat doet aan de schoolsituatie en persoonlijke problemen van deze jongeren zodat ze op de schoolbanken blijven.

Ten tweede loert het gevaar van ‘levensbeschouwelijke slaafsheid’ (Callan 1997). De kinderen worden gekneet naar de soms excentrieke opvattingen van de ouders. Die ouders willen hun kinderen afschermen van (denkbeeldige of overdreven) kwaadaardige invloeden van buitenaf en volledige controle houden over de opvoeding van hun kinderen. Ze willen dat hun kinderen hun denkbeelden en levenswijze overnemen en vrezende dat een meer open opvoeding die ambitie tenietdoet. Op school wordt men immers geconfronteerd met overtuigingen en praktijken die haaks staan op de levensbeschouwing van de ouders. In naam van het ouderlijke opvoedingsrecht kiest men voor een geïsoleerd bestaan. Ook dit gevaar is niet denkbeeldig. Voorstanders van thuisonderwijs beklemtonen vaak het voorkomen van geweld, pestgedrag, drugs, alcohol, groepsdruk of zelfs seksuele losbandigheid op scholen. Zo verwierp een thuisonderwijzende ouder schoolonderwijs omdat ‘een leraar wel homoseksueel kan zijn, of samenwonen. Voor je het weet is het Sodom en Gomorra op school.’ In Vlaanderen koos de politica Alexandra Coolen (Vlaams Belang) voor thuisonderwijs om haar kinderen te ‘beschermen’ tegen seksuele voorlichting op school. Ze weigerde overigens de ‘verklaring voor thuisonderwijs’ te ondertekenen daar die een clausule bevat uit het ‘marxistische’ Kinderrechtenverdrag (1993) dat de staat als pedagogische hoofverantwoordelijke zou beschouwen en niet de ouders. Die denkbeelden zijn bedenkelijk, maar geluk-

kig vrij marginaal. In Vlaanderen kiezen ouders niet voor thuisonderwijs om hun kinderen te indoctrineren met een gedachtegoed dat problematisch is in een democratische samenleving, maar vooral om het recht op leren van hun kinderen verder te zetten nadat is gebleken dat de schoolomgeving een nefaste invloed had. Mogelijks ligt dit anders in Nederland waar je van oudsher meer orthodoxe kerkgemeenschappen en ‘zwartkousenkerken’ hebt die zich altijd al heftig verzetten tegen moderne tendensen en toenemende staatsinterventie in de opvoeding. Ook nieuwe religieuze bewegingen, zoals het Holisme of Wicca, rukken er op. Ook zij beschouwen thuisonderwijs als het middel bij uitstek om hun kinderen hun filosofie bij te brengen en trachten een vrijstelling te verkrijgen op grond van het richtingsbezwaar.

Een derde gevaar is het gebrek aan sociaal contact. Thuisonderwezen kinderen hebben immers minder contact met leeftijdsgenoten, missen ervaringen die andere kinderen wel hebben en kunnen in een sociaal isolement terecht te komen. Ouders en jongeren die voor thuisonderwijs kiezen geven zelf toe dat ‘het gebrek aan contact met leeftijdsgenoten’ een nadeel is, soms wordt zelfs van ‘eenzaamheid en sociale isolatie’ gesproken. Vlaamse politici stemden in 2003 in met een wettelijk kader voor het toezicht op thuisonderwijs nadat was gebleken dat ‘de overheid af en toe signalen krijgt via politie, jeugdrechtsbanken en inspectie dat een – uiteraard zeer beperkt – aantal gevallen van huisonderwijs waarschijnlijk de dekmantel vormen voor kinderverwaarlozing of ook van *overbescherming* die leidt tot *een sociale handicap*.’ Het gebrek aan sociaal contact is een vaak gehoord bezwaar. Thuisonderwijzende ouders zijn zich hiervan goed bewust en ondernemen dikwijls extra inspanningen om de sociale ontwikkeling van hun kinderen te stimuleren. Ze sturen hen naar jeugdbewegingen, sportclubs, muziekklassen en buurtfeestjes waardoor ze toch de gelegenheid hebben om vriendschappelijke banden aan te knopen met leeftijdsgenoten (Lombaert 2005). Terug moeten we erop wijzen dat in Vlaanderen zelden vanaf het eerste leerplichtjaar wordt gekozen voor thuisonderwijs. De meeste jongeren hebben al enkele jaren schoolonderwijs achter de rug tijdens welke ze hun sociale vaardigheden en contacten ontwikkelden. Voor velen vormde dit sociale contact op school overigens geen troef, maar net een probleem. De klas sloot hen uit, ze werden gepest, ze konden niet aarden in het schoolsysteem of niet wennen aan de kuddegeest. Sociaal contact kan ook een hel zijn. Niettemin wordt algemeen aangenomen dat geregeld contact met niet-gezinsleden en leeftijdsgenoten een essentiële voorwaarde is voor een gezonde sociale en emotionele ontwikkeling. De school is de evidente plek voor dit sociale contact. Hoeveel mensen houden geen levenslange vrienden over aan hun schooltijd? Hoeveel volwassenen vertellen niet graag anekdotes over hun schoolavonturen? Hoeveel jongeren zien hun schooltijd niet als nieuwe levensfase, die gepaard gaat met andere contacten, ideeën en levenswijzen? Wie dit jongeren ontnemt, zet veel op het spel.

4. Thuisonderwijs getoetst

Opvoeding en onderwijs zijn een compromis tussen drie belanghebbende partijen (Henley 1978; Reich 2002). Er zijn de ouders die het recht hebben om hun levenswijze en –beschouwing door te geven aan hun nageslacht. Ouders mogen keuzes voor hun kinderen maken die in overeenstemming zijn met hun filosofische en ethische opvattingen.

Ze bezitten de vrijheid om hun kroost te kneden naar hun idealen. Om hun levensstijl voort te zetten mogen ze gehoorzaamheid en volgzaamheid eisen van hun kinderen. Ouders hebben een opvoedingsrecht en de vrijheid om deze opvoeding zelf in te vullen. Maar kinderen hebben ook hun rechten. Niet alleen zijn er de elementaire mensenrechten, zoals fysieke en mentale integriteit, ook geniet het kind het recht op ontplooiing van zijn persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens. Opvoeders hebben de plicht om kinderen voor te bereiden op een leven als volwassene waarin die ontplooiende talenten en vermogens respect genieten en autonomie verzekeren. Door onderwijs kan het kind later op eigen benen staan en welbevinden putten uit zijn talenten en vermogens. Ten slotte is er de samenleving zelf die vereist dat kinderen later participeren aan tal van economische, sociale en politieke activiteiten. Vervalt die participatie, dan vallen welvaart, gemeenschapsleven en democratie weg. Willen we die behouden, dan is de ontwikkeling van cognitieve, emotionele en sociale vaardigheden vanaf prille leeftijd noodzakelijk. Ook de samenleving stelt dus eisen aan het onderwijs van kinderen. Ze bemoeit zich openlijk met de opvoeding van haar onderdanen.

Deze belangen, rechten en plichten harmoniëren lang niet altijd. De belangen van de samenleving kunnen botsen met de rechten van de ouders, wanneer blijkt dat die opteren voor een volstrekt wereldvreemde opvoeding. De rechten van het kind kunnen conflicteren met die van de ouders, wanneer blijkt dat zij onderwijs voorzien dat helemaal geen latere autonomie verzekert of toekomstig welbevinden geheel uitsluit. Bovendien is het niet steeds duidelijk hoe ver die rechten en plichten reiken. Zoals onmiddellijk zal blijken, kan men bepaalde rechten en plichten minimaal of maximaal interpreteren. Niettemin biedt deze driehoeksverhouding tussen ouders, kind en samenleving ons een kader om het thuisonderwijs ethisch te toetsen.

Thuisonderwijs lijkt me geen automatische bedreiging voor een harmonische balans tussen die drie rechthebbende partijen. De motieven om het te organiseren zijn uiterst divers en de meeste redenen schijnen me allerm minst laakbaar. Thuisonderwijs wordt verschaft als een laatste redplank, uit onvrede met bepaalde negatieve aspecten van het schoolonderwijs, uit principieel bezwaar tegen de levensbeschouwing op omliggende scholen, of gewoon omwille van praktische of medische redenen. Voor al deze redenen kan men begrip opbrengen. De overgrote meerderheid van thuisonderwijzende ouders neemt hun opdracht ook bijzonder ernstig. Tussen 2003 en 2006 voerde de Vlaamse onderwijsinspectie huiscontroles uit. Het thuisonderwijs voldeed niet bij tien kinderen op het basisniveau, twee onder hen kregen tijdens hetzelfde jaar een tweede negatieve beoordeling. Op het secundaire niveau kregen vijftientig leerlingen voor de eerste keer, en zes leerlingen een tweede keer een negatieve beoordeling. Na twee negatieve beoordelingen tijdens hetzelfde jaar verliest men het recht op thuisonderwijs. Slechts twee dossiers werden tijdens die periode uiteindelijk voor verder gevolg doorgestuurd naar de procureur. Het is juist dat de controles vooral 'risicogezinnen' viseren die op voorhand geselecteerd worden. Het blijkt in de praktijk onmogelijk om alle gezinnen te controleren, wat natuurlijk een onvolledig beeld geeft. Toch heeft de inspectie in Vlaanderen de algemene indruk dat mistoestanden bitter weinig voorkomen.

Wat niet is, kan natuurlijk nog komen. Bovendien zijn de normen waaraan het thuisonderwijs moet voldoen in Vlaanderen erg algemeen geformuleerd, waardoor alleen de meest flagrante inbreuken opvallen. De inspectie kan slechts vaststellen dat het thuisonderwijs niet aan minimumeisen voldoet, wanneer daarover geen twijfel bestaat, dit

wil zeggen wanneer ‘ieder redelijk denkend mens op basis van een afweging van één en ander tot dezelfde conclusie zou komen.’ Het thuisonderricht moet weliswaar gericht zijn op een zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind, zo bepaalt de ‘verklaring van huisonderwijs’ verwijzend naar artikel 29 van het Kinderrechtenverdrag, maar het is niet duidelijk wat onder ‘een zo volledig mogelijke ontplooiing’ moet begrepen worden. De inspectie is vragende partij om hierover meer duidelijkheid te verschaffen, zodat men de ouders beter kan inlichten over wat er precies van hen verwacht wordt en waarom het thuisonderwijs in sommige gevallen niet voldoet. Het is vanzelfsprekend dat geen of totaal gebrekkig onderwijs, thuisonderwijs dat het kind eerder psychisch verward dan bijschoolt of dat het kind volkomen sociaal isoleert niet door de beugel kan. Maar deze ondergrens kan je bezwaarlijk gelijkstellen aan een opvoeding die gericht is op ‘een zo volledig mogelijke ontplooiing van het kind’.

5. Het recht op een open toekomst

Laten we de ondergrens dus wat meer optrekken. Het opvoedingsrecht van het kind kan je immers minimaal of maximaal invullen. In de jaren ‘80 gaf de Amerikaanse moraal-filosoof Joel Feinberg het een erg brede invulling: elk kind heeft *het recht op een open toekomst*. Feinberg stelde dat ouders de plicht hebben om ervoor te zorgen dat hun kind over een zo breed mogelijke handelingscompetentie beschikt. Het kind moet zo veel mogelijk opties hebben die het later naar eigen goeddunken kan invullen. Ouders moeten hiervoor de voorwaarden scheppen, natuurlijk rekening houdend met de mate dat die competenties haalbaar zijn. Centraal in dit beginsel staat de idee dat het leven van ouder en kind grondig kan verschillen. Een boerenzoon wil ingenieur worden, een christenkind wil zich bekeren tot de Islam, een kind uit een homofobe familie moet later bekennen dat hij of zij homoseksueel is. Ouders hebben de toekomst van hun kinderen niet in handen en dienen zich in hun opvoeding op een mogelijke ommezwaai voor te bereiden. Opvoeding tot een zo breed mogelijke handelingscompetentie verzekert ouders er nu van dat hun kind later die andere keuze kan maken en aansluiting vindt bij het leven dat het wil leiden. Onzekerheid en zorg verplichten ouders om het kind een veelheid aan vaardigheden en competenties bij te brengen (of het hiertoe te stimuleren) waarvan het later kan profiteren en te kiezen voor onderwijs dat een ticket geeft tot een brede waaier aan beroepskeuzes en levensstijlen. Je wilt immers niet dat je kind tegen zijn zin jouw levenspad moet kiezen omdat het de competenties niet bezit voor het pad van zijn keuze. Je wilt ook niet dat het bij gebrek aan die competenties geen welbevinden kan vinden op dat andere pad. Het valt gemakkelijk in te zien dat het rekenkunde-loze onderwijs van Pauline de Broglie dit recht op een open toekomst schond, net als iedere vorm van thuisonderwijs dat de hoofdbedoeling heeft om de levensfilosofie van het gezin of de kleine gemeenschap door te geven of kinderen te boetsen naar het ideaal van de ouders. Dit thuisonderwijs vertrekt van de foutieve vooronderstelling dat het kind later altijd de wegen van zijn ouders volgt. Het komt de overheid, aldus Feinberg, toe om die schending van het recht op een open toekomst van het kind te sanctioneren. De overheid moet dan als *parens patriae* ingrijpen.

Het principe van Feinberg is niet zonder kritiek. Vanzelfsprekend wordt het niet aanvaard door ouders die maximale ruimte opeisen voor het ouderlijke opvoedingsrecht. Zij dulden geen maatschappelijke interventie en beschouwen elke vorm van thuisonderwijsinspectie als een ongehoorde inmenging in de privé-sfeer. Zij ontkennen de maatschappelijke dimensie van opvoeding, en bijgevolg de geldigheid van het driedelige denkkader dat nochtans op een brede consensus steunt. Maar zelfs onder ethici die deze driehoeksverhouding aanvaardden, stuit het principe op scepsis (Mills 2003). Zo betogen zij onder meer dat opties zelden gesloten zijn, ook al was de opvoeding niet bepaald gericht op een maximale ontplooiing. Pauline de Broglie leerde later toch rekenen en elementaire wiskunde. De wielrenner Floyd Landis onttrok zich aan de Amish-gemeenschap waarin hij opgroeide. Hij werd zelfs dopingzondaar. Nochtans is dit tegenargument maar half waar. Vaak is switchen en inhalen mogelijk, maar het heropenen van opties die afgesloten waren kost erg veel moeite. Dit bovendien op een leeftijd waar je jouw energie het liefst in andere dingen steekt. De keuze van je ouders kan je later zuur opbreken. Alleen uitzonderingen kunnen het verleden van zich afzetten.

Een ander bezwaar is dat dit principe leidt tot postmodern shoppen tussen levensbeschouwingen (*'It's January, this must be hinduism'*), maar ook tussen vaardigheden, studierichtingen en hobby's. Van alles wordt geproefd, maar niets wordt echt gemaakt. Sommigen brengen de toenemende stress onder kinderen omwille een overvolle agenda in verband met dit beginsel (Rosenfeld, Wise & Coles 2001). Ook dit lijkt me onjuist. Je kunt een brede handelingscompetentie garanderen zonder je kind met alle competenties te confronteren, laat staan het hiertoe te introduceren (Lotz 2006). Voor een open toekomst is niet zozeer het beoefenen van de competenties van belang, maar wat men in Vlaanderen zo mooi noemt 'de bagage'. Je kind hoeft geen tien muziekinstrumenten bespelen, maar het is meegenomen als het notenleer beheerst, geen vier talen vloeiend spreken maar grammatica begrijpen (waarvoor klassieke talen nog altijd een uitstekend middel zijn), geen tientallen sporten uitgeprobeerd hebben, maar over een goede fysieke conditie en enige lenigheid beschikken, geen school lopen met een eindeloze stoet vakjes en modules maar met een curriculum dat het toelaat verder te studeren. Die brede handelingscompetentie kan je ook perfect realiseren door selectie van één sport, één muziekinstrument of één studierichting. Selectie is niet tegengesteld aan een open toekomst. Hetzelfde geldt voor de levensbeschouwing die je aanbiedt aan je kind. Er is niets verkeerd aan om je kind onder te dompelen in jouw religie of ideologie. Schroom lijkt me misplaatst en rondritjes naar levensbeschouwelijke kerken waar je als ouder eigenlijk niets moet van hebben, lijken me volkomen hypocriet. Maar ook hier dien je te denken aan 'de bagage'. Je levensbeschouwelijke ijver mag nooit zo groot worden dat het jouw kind zijn bagage voor een heel ander leven ontnemt.

De lezer heeft wellicht gemerkt dat ik sympathiek sta tegenover Feinbergs recht op een open toekomst. Dit principe geeft een preciezere invulling aan de plicht van ouders om hun kinderen voor te bereiden op het leven van volwassene. Het vraagt aan ouders om hun opvoeding en onderwijs af te stemmen op de mogelijkheid dat het kind later kiest voor een totaal ander leven. Die mogelijkheid brengt met zich mee dat je het kind best stimuleert tot een zo breed mogelijke handelingscompetentie. Het verzekert het kind van kennis en vaardigheden die hij in die andere levenspaden kan benutten. Zonder die bagage zal je kind minder vrij zijn en tast je het zijn toekomstig welbevinden aan.

Is thuisonderwijs, algemeen genomen, dan in strijd met dit recht op een open toekomst? Ik geloof het niet. Tussen ideaal thuisonderwijs en ideaal schoolonderwijs bestaat er wellicht geen verschil. Beide zijn gericht op de zo volledig mogelijk ontplooiing van het kind en bijgevolg conform het recht op een open toekomst. Maar ideaal onderwijs is natuurlijk een utopie. We moeten genoegen nemen met het reëel bestaande. Het actuele schoolonderwijs bezit een organisatie waar niet iedereen zich thuis voelt. Het kampt met problemen, zoals grote klassen, mastodontscholen, competitiedrang, die het begrijpelijk maken dat sommige jongeren voor één of meerdere jaren het liever op eigen houtje proberen. Welke ondersteuning allerlei pedagogische diensten ook leveren, ik kan me best voorstellen dat thuisonderwijs voor sommigen een goede oplossing is. Faalangst, groepsdruk, pestgedrag, onvrijheid kunnen zo verlamvend werken dat schoolonderwijs niet meer de juiste keuze is. Ook schoollopen kan de open toekomst van jongeren bedreigen. Om die reden geloof ik dat thuisonderwijs een verdedigbare optie kan zijn.

Niettemin blijft thuisonderwijs gevoeliger voor wantoestanden. Inspectie en toezicht zijn daarom niet alleen noodzakelijk, maar mogen gerust wat strengere eisen stellen dan wat 'ieder redelijk mens' onbetamelijk vindt. Feinbergs recht op een open toekomst kan hierbij opnieuw als maatstaf fungeren. Zo is het ontoelaatbaar dat ouders thuisonderwijs zouden vernauwen tot levensbeschouwelijke opvoeding. Wanneer bijvoorbeeld zou blijken dat ze de bijbel of de koran als handboek gebruiken. Ook is het laakbaar dat ouders hun kinderen niet inschrijven voor van overheidswege georganiseerde examens die toegang geven tot voortgezet onderwijs. Ouders zijn verplicht om hun kinderen hierop voor te bereiden. Het halen van een getuigschrift vormt immers een essentieel element van de bagage voor een ander leven. Zelfs wanneer ouders dit principieel verwerpen, kan de overheid die inschrijving en voorbereiding opleggen. Uiteraard kan men niet eisen dat thuisonderwezen jongeren hierin ook zullen slagen. Desondanks moet het thuisonderwijs gericht zijn op deelname aan voortgezet onderwijs. Als blijkt dat ouders die doelstelling niet ter harte nemen, kan men hen het recht op thuisonderwijs ontfemen. Die maatregel kan men ook treffen als ze de competentie missen om die doelstelling te halen. Ook het kind of de jongere draagt een verantwoordelijkheid. Als blijkt dat het kind niet de maturiteit heeft om zelfstandig te werken, om een eigen leerplan te ontwikkelen of als het de discipline mist om dat leerplan te volgen, moet de inspectie ingrijpen. Samenvattend gesteld: van zodra duidelijk is dat het kind meer kans op succes heeft bij het volgen van schoolonderwijs, moet men van thuisonderwijs afzien. Elke meerwaarde die thuisonderwijs misschien heeft voor ouders en kinderen ('ik heb nu pas mijn kinderen leren kennen') is ondergeschikt aan die kans op deelname aan voortgezet onderwijs. Ten slotte is het niet onredelijk om te eisen dat kinderen die thuisonderwijs genieten, voldoende sociaal contact blijven houden met leeftijdsgenoten die niet tot hun familiekring behoren. Inspectie heeft het recht om ouders hierop aan te spreken, voorstellen te doen en dit facet in hun evaluatie op te nemen.

6. Besluit

In principe heeft ieder kind recht op thuisonderwijs. De Nederlandse beperking van het recht op thuisonderwijs tot richtingsbezwaar lijkt me ethisch gezien niet houdbaar. Een

uitbreiding van de gronden waarop thuisonderwijs kan geschieden, of zelfs een algemeen recht op thuisonderwijs, lijkt me wenselijk. Maar de uitoefening van dit recht is afhankelijk van het vrijwaren van een open toekomst voor het kind. In onze samenleving vormt onderwijs de sleutel tot zowat alles. Het bepaalt het beroep, het welbevinden, de status, de cultuur, de vriendenkring, de levensstijl van mensen. Of we dit nu graag hebben of niet: onderwijs deelt mensen in. Niet alleen volgens intelligentie en diploma, maar ook in gelukkig of ongelukkig, rijk of arm, gezond of ongezond. Onderwijs is voor hedendaagse mensen wat grondbezit was voor de adel of kapitaal voor de bourgeois ondernemer. Met dit machtige middel ga je verstandig en behoedzaam om. De samenleving neemt allerlei maatregelen om iedereen gelijke onderwijskansen te bieden. We trachten taalachterstand bij allochtone kinderen zo snel mogelijk weg te werken. We zoeken uit hoe we concentratiescholen kunnen vermijden. Door meer inclusief onderwijs willen we af van de segregatie tussen gewoon en speciaal onderwijs. Dit allemaal vanuit de wetenschap dat onderwijs zo essentieel is. Desondanks voelt niet iedereen zich op school thuis. Om uiteenlopende redenen neemt een stijgende groep ouders en jongeren het onderwijs in eigen handen. Thuisonderwijs kan een waardevol alternatief betekenen, maar houdt ook gevaren in. Omdat onderwijs zo essentieel is, komt het de overheid toe om toezicht te houden op die alternatieve onderwijsvorm. Uit vrees voor inbreuken tegen het ouderlijke opvoedingsrecht of inmenging in de privésfeer, kent men in Vlaanderen een zekere schroom om duidelijke eisen te stellen. Die schroom is misplaatst. Onderwijs en opvoeding zijn een voortdurende afweging van de belangen van ouders, samenleving en het kind. Door zich te beperken tot flagrant misbruik, merkt men meer verborgen inbreuken op het recht op een open toekomst voor het kind niet op. Elk kind heeft het recht op een ander leven dan dat van de ouders en heeft recht op de voorwaarden die dit andere leven mogelijk maken. Aangezien (voortgezet) onderwijs zonder meer de belangrijkste voorwaarde is voor een open toekomst, moet de overheid de slaagkansen van het kind nauwkeurig bewaken. Het ouderlijke opvoedingsrecht reikt niet zover dat het toekomst van het kind kan beperken. Integendeel, vanuit de wetenschap dat samenleving en nageslacht aan verandering onderhevig zijn, legt dit recht zich beperkingen op.

Prof. dr. Jan Verplaetse is docent moraalfilosofie aan de Universiteit Gent. Hij is verbonden aan de vakgroep Grondslagen en Geschiedenis van het Recht. jan.verplaetse@ugent.be.

Literatuur

CALLAN, E. (1997). *Creating Citizens*. Oxford: Clarendon Press.

FEINBERG, J. (1980). 'The Child's Right to an Open Future', in: W. Aiken & H. LaFollette (eds). *Whose Child? Children's Rights, Parental Authority, and State Power*. Totowa, NJ: Littlefield, Adams, 134-53.

- HENLEY, K. (1979). 'The Authority to Educate'. In O. O'Neill & W. Ruddick, *Having Children: Philosophical and Legal Reflections on Parenthood*. New York: Oxford University Press, 254-64.
- LOMBAERT, E. (2005). 'Opvoedingsverantwoordelijkheid: van gezin naar de school ... en terug', in: H. Van Crombrugge en E. Lombaert (red.), *Gezin en opvoeding. Weldadig en gewelddadig*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 95-108.
- LOTZ, M. (2006). 'Feinberg, Mills, and the Child's right to an open future', in: *Journal of Social Philosophy*, 37, 4, 537-51.
- MILLS, C. (2003). 'The Child's Right to an Open Future?', in: *Journal of Social Philosophy* 34, (vol. 4), 499-509.
- MINISTERIE VAN ONDERWIJS EN VORMING (2007). *Wie is er niet als de schoolbel rinkelt, evaluatie 2005-2006*. Brussel.
- PANGE, COMTESSE JEAN DE (1962). *Comment j'ai vu 1900*. Paris: Grasset.
- REICH, R. (2002). 'Testing the Boundaries of Parental Authority over Education: The Case of Homeschooling', in: S. Macedo & Y. Tamir (eds.), *Political and Moral Education*, (NOMOS XLIII), New York: New York University Press, 275-313.
- ROSENFELD, A., WISE, N. & COLES, R. (2001). *The Overscheduled Child: Avoiding the Hyper-Parenting Trap*, New York: St. Martin's Griffin.
- VANUYTRECHT, E. (2008). 'Studeren zonder school', in: *Knack*, 30 april 2008.